

Finnskogen

Områdeplan for utvalgte kulturlandskap i jordbruket på Finnskogen i Våler, Åsnes, Grue og Kongsvinger kommuner, Innlandet fylke

Hytjanstorpet. Foto: ukjent

Innledning.....	2
Områdebeskrivelse.....	4
Generell beskrivelse av området.....	4
Områdeavgrensning	6
Gravberget.....	7
Possåsen	8
Furuberget.....	10
Hytjanstorpet.....	11
Jammerdal	13
Abborhøgda.....	14
Tidsdybde, representativt for denne landskapstypen, rekreasjon og friluftsliv.	17
Biologiske verdier	17
Kulturhistoriske verdier	18
Utfordringer.....	22
Visjon/mål for området.....	22
Ivaretagelse av biologisk mangfold	23
Ivaretagelse av kulturminner og kulturmiljøer.....	24
Bygninger.....	24
Andre kulturminner.....	24
Planlegging av tiltak.....	24
Formidling.....	24
Tilrettelegging for ferdsel	25
Andre tiltak som fremmer formålet med ordningen	25
Lovverk – status og tiltak.....	25
Tiltak for næringsutvikling.....	25

Innledning

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket er et nasjonalt utvalg av kulturlandskap som viser noen av de mange landskapstyper og områder som fins i Norge. I utvelgelsen av områder er det grunnleggende at de i størst mulig grad skal omfatte kulturlandskap i jordbruket med både svært store biologiske verdier og kulturhistoriske verdier. Det skal også være realistisk å få til langsiktig drift, skjøtsel og vedlikehold i områdene. Områdene er videre valgt ut fra følgende kriterier: helhetlige landskap, kontinuitet og tidsdybde, representativitet eller særpreg og formidlingsverdi.

Satsingen er en oppfølging av nasjonale mål om å ivareta og utvikle unike kulturlandskap. Det er et samarbeid mellom grunneiere og forvaltning, landbruks- og miljøsektoren. Satsingen er basert på

frivillige avtaler mellom staten og grunneierne, og grunneiere som bidrar til å ta vare på viktige verdier i kulturlandskapet, får ekstra betalt for den jobben de gjør for fellesskapet.

Ett av delområdene, Hytjanstorpet, ble allerede i 2008 foreslått som aktuell kandidat til utvalgt kulturlandskap. Området kom ikke med i utvalget den gangen. Stortinget vedtok en dobling av bevilgningen til Utvalgte kulturlandskap i budsjettet for 2017. På oppdrag fra Landbruks- og matdepartementet (LMD) og Klima- og miljødepartementet (KLD) sendte Fylkesmannen i Hedmark i februar 2017 inn forslag på fire kandidater fra Hedmark; Helgøya i Ringsaker kommune, Koppangssøyene i Stor-Elvdal kommune, Finnebosetting i flere kommuner på Finnskogen og Tolga sentrum i Tolga kommune. Landbruksdirektoratet, Riksantikvaren og Miljødirektoratet ga både i april og juni 2017 tilbakemelding om at utvalgt kulturlandskap Finnskogen var med videre som en aktuell kandidat.

I februar 2018 valgte LMD og KLD ut de foreslåtte områdene på Finnskogen som et utvalgt kulturlandskap med virkning fra 2019. Utover høsten 2018 startet arbeidet med grunneiermøter, opprettelse av ei arbeidsgruppe og videre arbeid med områdeplanen. I arbeidet med utarbeidelse av områdeplanen skulle det legges vekt på lokal forankring og samarbeid med grunneiere og kommunene.

Statsforvalteren (den gang Fylkesmannen) hadde forvaltningsansvaret for UKL-områdene i landet til og med 2019. Etter at Landbrukskontoret for Våler og Åsnes i 2020 overtok forvaltningsansvaret for UKL Finnskogen, som innbefatter de seks delområdene Gravberget (Våler), Possåsen (Åsnes), Furuberget (Åsnes), Hytjanstorpet (Grue), Jammerdalen (Kongsvinger) og Abborhøgda (Kongsvinger), har arbeidet med områdeplanen blitt videreført gjennom ei arbeidsgruppe. Arbeidsgruppa er utvidet noe i forhold til den opprinnelige, slik at landbruksforvaltningen i alle de berørte kommuner er involvert. I 2021 besto arbeidsgruppa av 12 personer med følgende sammensetning: 2 grunneiere i Gravberget, 1 grunneier i Possåsen, 1 grunneier i Jammerdal, 1 representant fra Norsk Skogfinsk Museum, 1 representant fra Anno Museum, 1 representant fra Innlandet fylkeskommune, 1 representant fra Statsforvalteren i Innlandet, 1 representant fra Kongsvinger kommune, 1 representant fra Grue kommune og 2 representanter fra Våler og Åsnes. Arbeidsgruppa av 2021 utarbeidet visjon og målsettinger samt retningslinjer for UKL Finnskogen. Arbeidsgruppas sammensetning vil hele tiden være dynamisk og variere ut fra kapasitet hos kommunene, nye grunneier-representanter mv.

Vi ønsker at planen kan være en inspirasjonskilde og rettesnor for alle som har befattning med området slik at kulturlandskapet på utvalgte områder på Finnskogen kan tas vare på gjennom aktiv bruk og skjøtsel.

En ser for seg at områdeplanen skal være et overordnet dokument med et 10-årig perspektiv. Det vil være hensiktsmessig å ha egne tiltaksplaner for hvert delområde/kjerneområde. Tiltaksplaner vedlegges som egne dokumenter og har et fireårig perspektiv. De beskriver konkrete tiltak, kostnader og aktuelle finansieringskilder. I tillegg kommer årlige retningslinjer som utarbeides i samarbeid med arbeidsgruppa. Retningslinjene skal beskrive søknadsfrist, søknadsprosess, tilskuddssatser og eventuelle årlige prioriteringer innenfor de rammene som tiltaksplanen gir. De første skjøtselsplanene er laget. I 2023 er det satt i gang et registreringsprosjekt over bygninger i alle de seks kjerneområdene i UKL Finnskogen.

Områdebeskrivelse

Generell beskrivelse av området

Grenseområdet i nordre Värmland og østre deler av Hedmark kalles for Finnskogen. Denne regionen, som også kalles for Solør-Värmland, utgjør et kjerneområde for den skogfinske kulturen. Finnskogen på norsk side er et skogsområde mellom Trysil og Eidskog, og lokalt deles området inn i Våler Finnskog, Åsnes Finnskog, Hof Finnskog, Grue Finnskog, Brandval Finnskog og Vinger Finnskog/Varaldskogen. Landskapet er først og fremst preget av skogkledde åser og lier med kulturelementene spredt som små øyer i landskapet. Det var i dette området skogfinnene først slo seg til i Hedmark. Boplassene i området, små grender, garder og torp, ligger spredt. Dette er karakteristisk da skogfinnene valgte å bosette seg på de stedene som var best med tanke på klima og vekstforhold, spesielt i forhold til å drive svedjebruk. Avstandene mellom torpene er stor i de fleste områdene.

Geologien i området er også viktig faktor for hvor skogfinnene slo seg ned. I åsryggene finnes gabbrobergarter som er basiske og gir et næringsrikt løsmateriale ved forvitring.

Kirkesjøen sett fra Kirkesjøberget på Grue Finnskog. Foto: Tore Lahn, Hedmark Fylkeskommune.

Grasproduksjon er den mest vanlige jordbruksproduksjonen i området. Finnskogen ligger i forvaltningsområdet for ulv i Norge, og husdyrholdet har gått ned siden 1980-tallet. Det er likevel en del storfe som benytter både innmark og utmark i området, samt noe sau på innmark. Det er et uttrykt ønske om å utnytte beiteressursene i utmarka mer, og en ser en økt interesse for å ha storfe

på tidligere setervoller, innmarksbeiter og i tilgrensende utmarksområder, også på Finnskogen. Det er blitt avholdt flere kurs og samlinger i regi Statsforvalteren og Norsk Landbruksrådgiving Øst i samarbeid med kommunene, med beitebruk som tema, etter at UKL-ordningen ble kommunal. Det finnes også noen melkebruk, rugeeggprodusenter og juletreprodusenter i området.

Slått på Hytjanstorpet. Foto: Glåmdalen 8. juli 2012

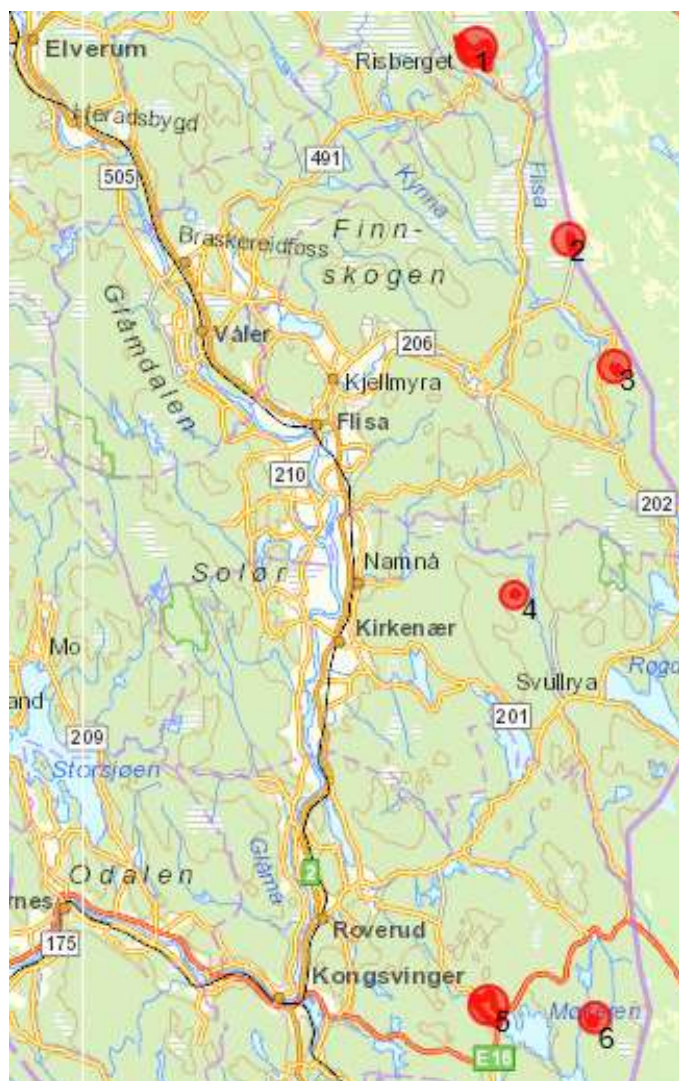
Finnskogen er et godt besøkt område, men har potensial for å ta imot enda flere. Finnskogleden går gjennom området og er sammen med tilhørende stinettverk et meget populært ferie- og aktivitetsmål for fotturister. Finnskogdagene er et kulturarrangement som blir arrangert hver sommer og som trekker store mengder besøkende. Da blir Republikken Finnskogen proklamert løsrivet fra kongeriket Norge med egen regjering og styringsverk. Finnskogens uavhengighet markeres disse dagene med distriktets særegne skogfinske tradisjoner. Norsk Skogfinsk Museum ligger også i området. Dette er et museum som fungerer som knutepunkt og pådriver for skogfinsk kultur og har til oppgave å dokumentere og utforske skogfinnenes særegne kulturarv og formidle denne til folkegruppens egen styrke og stolthet samt til samfunnets mangfold. I en årrekke har det vært planlagt et eget skogfinsk museumsbygg. Det skal stå på Svullrya, og byggingen er planlagt å starte opp i 2024. Det er mange organisasjoner og instanser som jobber med å fremme den skogfinske kulturarven og de skogfinske interesser. I desember 2022 fikk skogfinnene, som har vært anerkjent som en av Norges minoriteter siden 1998, sitt eget offisielle flagg. Dette flagget må ikke forveksles med Republikken Finnskogen sitt flagg. Det skogfinske flagget symboliserer samhørighet, felles opphav og skogfinske tradisjoner. Skogfinnenes nasjonaldag er 21. juni.

Det skogfinske flagget. Foto: Merete Glorvigen (privat)

Områdeavgrensning

Det er seks områder som utgjør kjerneområdene for *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket* på Finnskogen. Tre av disse områdene er hele grender, mens de tre resterende består av enkelttorp. Grendene som er utvalgt er Gravberget, Possåsen og Jammerdal, henholdsvis i Våler, Åsnes og Kongsvinger kommuner. Enkelttorpene Furuberget, Hytjanstorpet og Abborhøgda ligger i henholdsvis Åsnes, Grue og Kongsvinger kommuner. Avstanden mellom de utvalgte områdene fra Gravberget i nord til Abborhøgda i sør er ca. 10 mil.

Figur 1: Kart over de utvalgte områdene. Nr. 1 Gravberget, nr. 2 Possåsen, nr. 3 Furuberget, nr. 4 Hytjanstorpet, nr. 5 Jammerdal, nr. 6 Abborhøgda

Bakgrunnen for den store avstanden mellom de utvalgte områdene er at finnene slo seg ned der vegetasjons- og klimaforholdene var gunstige. Det var gjerne stor avstand mellom torpene. Vi vil derfor ikke finne skogfinsk bosetting som små konsentrerte områder. Representanter fra landbruks- og miljøvern avdelingen hos (daværende) Fylkesmannen, kulturminneavdelingen i fylkeskommunen, de forskjellige kommunene, Norsk Skogfinsk Museum og en annen ressursperson med inngående kjennskap til den skogfinske kulturen i Norge og Sverige besøkte store deler av Finnskogen på en befaringsrunde i juni 2017. Det ble gjort en vurdering av hvilke plasser som skåret høyest på følgende kriterier; historisk og dagens bruk og driftsformer, biologiske verdier, kulturhistoriske verdier, andre brukerinteresser, eierstruktur og grunneierinteresser og ulike natur- og kulturhistoriske verdifulle arealer og elementer. På bakgrunn av denne vurderingen kom vi til at de seks foreslåtte sammen var egnet til å representere den skogfinske kulturen i utvalgte kulturlandskap i jordbruket.

Mer om de utvalgte områdene og beskrivelse av verdiene på de utvalgte områdene:

Gravberget

Gravberget er ei lukket skoggrend beliggende i sørhellinga i Søndre Hemberget i den østre delen av Våler kommune. Berggrunnen består av granitter og gneis fra det sørøstnorske grunnfjellsområdet. Det er sammenhengende dekke av morene, stedvis med stor mektighet. Bebyggelsen ligger på ei linje langs bergesiden, med den største konsentrasjonen om Gravbergsgården.

Gravbergsgården. Foto: reiserogfoto.vgb.no

Bygda preges av variasjon i landskap og bygningselementer. Deler av arealet i grenda er i aktivt bruk i dag, mens noe areal gror igjen eller er plantet til. Åker- og engarealer slås. Husdyrdrift med ammeku er den mest vanlige drifta bortsett fra skogbruk. Kulturmarka i området har et variert landskap med åkerlapper, rydningsmark og kakkslåtmark. Deler av markvegetasjonen er grasdominert, mens den i

andre deler har stort innslag av urter. Fuktighetsgraden er varierende. De første gardene i Gravberget ble rydda ca. 1650 av skogfinner.

To finske brødre som kom fra Savolax innvandret til Finnskogen. Den ene slo seg ned i Gravberget og den andre i Risberget. Mange har aner som knytter seg tilbake til disse brødrene.

Svedjebruket opphørte ca. 1840. Til bygda knyttes også myrslåtter, koier, jernblestring og dyregraver.

Finnekulturen i området var preget av omfattende bruk av tegn, symboler og en muntlig historieoverføring. Dette gjenspeiles i stedsnavn og i bruk av finsk og svensk innslag i dagligtale. På den opprinnelige bebyggelsen finnes fortsatt symboler, f. eks. pentagram, som er synlig.

Ballblom ved Berget-eiendommene. Foto: Merete Glorvigen (privat)

Possåsen

Skoggrenda ligger like inntil riksgrensen på Åsnes Finnskog, med grenseovergang til Järpliden i Sverige. Grenda består av rundt ett dusin boplasser der det inntil for få år siden ikke hadde vært noen fastboende på lenge. Arealene drives av aktive brukere i nærområdet. Hyttebefolkningen og andre grunneiere er opptatt av kulturlandskapet og har de siste årene fått i stand avtaler slik at brakke arealer igjen er tatt i bruk. Her gjenstår det imidlertid en jobb slik at alle arealer igjen blir benyttet. Det er så langt vi kjenner til ikke gjort noen biologiske registreringer i området, noe det er behov for. Første boplassen i Possåsen ble ryddet før 1690. I dag er det rundt 40 bygninger i grenda,

og flere av disse har tydelige markører på skogfinsk bakgrunn. Eierne er opptatt av at også bygninger og bygningsmiljøet blir bevart.

Folk har bodd i Possåsen i over 350 år. Første kjente bosetter var Mickel Finne i 1670. På grunn av uklarhet om grensen ble han jagd vekk av en annen finne fra Järpliden. Etter en periode uten bosetting, kom nye folk til på 1700-tallet. Brukerne var leilendinger under f. eks. Rosenkrantz. Det var to bruk nede i grenda og ett oppe. Grensen ble endelig trukket opp med grensegate og varder i 1750-åra. Utover 1700-tallet dannet både nordmenn, svensker og finner familier.

Gjennom salg av krongods og fideikommisser som Rosenkrantz og Anker ble bønder i Possåsen selveiere til både jord og til dels ganske store skogeiendommer. Gravbergskogene tilhørte Kiær som bygde vei fra Grevika til Gravberget. Veien fikk stor betydning for Possåsen som kunne levere til driften der. Befolkningen økte ganske raskt på 1800-tallet. Den første skolen kom i 1870 og butikk ble etablert i 1898. Bruk ble delt opp for å gi rom for nye generasjoner.

Folketallet var på sitt største på begynnelsen av 1900-tallet med en bosetting både på norsk og svensk side på omkring hundre. Hovedvekten var på norsk side. Folk gikk om hverandre i det daglige, på tvers av grensen, men barna måtte gå på norsk eller svensk skole. Det ble bygget ny norsk skole i det første tiåret som var i bruk til 1938. Svensk skole var det fram til 1941 da den ble flyttet til Järpliden.

All trafikk til Gravberget gikk gjennom Possåsen fram til midten av 30-tallet da Flisdalsvegen ble ferdig. Etter det ble grenda mindre sentral, og mye av grunnlaget for handel og vandel falt bort.

Etter krigen var det fortsatt bra med folk i grenda, men avfolkning skjedde på grunn av endringer i skogsdriften der de fleste tjente sine penger. Fraflyttingen gikk raskest på svensk side.

Skolehuset som ble brukt som grendehus, brant ned i 1964. Samme året stengte butikken. Rundt århundreskiftet var det bare tre eldre damer som bodde her fast. Den siste av dem gikk bort i 2008. De som har brukt stedene i Possåsen som fritidsboliger og har røtter her har vært interessert i å ta vare på grenda, noe som deltakelsen i arbeidet med UKL Finnskogen vitner om. I senere tid har det vært fastboende i grenda igjen.

Foto fra veikrysset i grenda Possåsen. Foto: Markus Sandberg

Furuberget

Området består av to torp, Furuberget nordre og Furuberget søndre. Begge brukene er fraflyttet, og ligger med ca. 300 meters mellomrom i et ellers skogdekt landskap. På Søndre Furuberget finnes det forekomst av marinøkkel.

Søndre Furuberget. Foto: Naturbase

Når det gjelder Søndre Furuberget har det vært bosetting her i hvert fall siden midten av 1800-tallet og fram til 1981. Det finnes myrslåtter med måsåhuk i tilknytning til garden. Finnskogleden går gjennom tunet. Torpet har 15 bygninger i varierende tilstand; kombinert høy- og treskelåve, fjøs, grisehus, to buer, utedo, høyløe, skåle, et nyere våningshus, sommerstall, smie og fire bygninger for sommerbruk for husdyr på beite i utmarka. Flere av bygningene har tydelige tradisjoner i skogfinsk byggeskikk; en tilflyttet del av låven er opprinnelig ei røykstue, og en av bygningene har originalt nevertak av skogfinsk type bevart under plåttak. Norsk Skogfinsk Museum hadde i perioden 1988-1998 kontrakt på å slå arealet, og berget i den perioden flere av bygningene ved å legge bølgeblikkplater på takene. I den perioden ble store deler av skigarden satt opp igjen, og alle grinder og grindslé ble kopiert etter de restene som var igjen. I 2023 er det tatt fatt på restaureringsarbeid på låven. Nordre Furuberget ligger brattere til i landskapet enn Søndre Furuberget. Her er ikke bebyggelsen like intakt og vedlikeholdt. Det er færre bygninger og deler av innmarka er i bruk.

Nordre Furuberget. Foto: Merete Glorvigen (privat)

Hytjanstorpet

Torpet ligger lengst sør i Grøsets seterskog, ikke langt fra elva Rotna. Det er høyt og vakkert beliggende i terrenget med godt utsyn mot sør, langs med Rotnavassdraget. Hytjanstorpet er den eldste bosetningen i området, og ifølge bygdeboka «Grueboka. Finnskogen» (Trøseid 1990) er garden fra omkring 1750. Hytjanstorpet er en meget god representant for den utvikling som skjedde i store deler av Finnskogen, nemlig at den skogfinske bosettingen kom i områder med seteranlegg som etter hvert ble til skogfinske bosetninger. Området for Hytjanstorpet var gamle seterområder for gården Grøset nede i Glåmdalen. Hytjanstorpet ble selveiende 1982. Området på østsida av Hytjanstorpet er i dag naturreservat. Bygningsmassen på garden er gammel, og den gamle midtkammerbygningen er ei røykstue, men i dag uten røykovnen. Bygningsmiljøet inneholder foruten våningshus treskelåve og stallåve, fjøs, sommerfjøs, bryggerhus, jordkjeller og stabbur, samt en ny badstubygning og garasje. Elektrisk strøm ble ført fram til Hytjanstorpet i 1954. Gardens kulturlandskap er fortsatt i hevd, men problemer med rovdyr i området gjør at eier ikke lenger holder sauer. Kuer finnes fortsatt på garden, og det er en ekstensiv drift i dag. En del av arealet slås med slåmaskin og en del med ljå da mye av jorda er grunnlendt og overflatedyrket. Utkantene er til dels i ferd med å gro igjen, men ved å sette inn restaurerings- og skjøtselstiltak kan disse arealene brukes til beite.

Hytjanstorpet er en av flere skogfinske plasser i området. Historisk har disse vært knyttet sammen av et nettverk av ferdselsårer og stier. Mange av de gamle ferdselsårene finnes fremdeles, og den kjente vandre- og turstien «10-torpsrunden» går mellom flere torp i området, og over tunet på Hytjanstorpet.

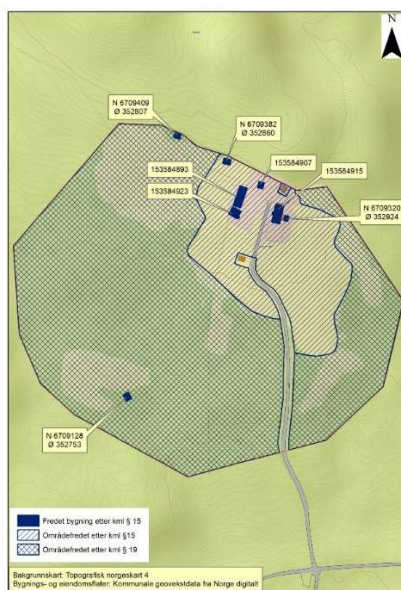
Miljøfaglig utredning gjennomførte på oppdrag for (daværende) Fylkesmannen i Hedmark sommeren 2007 en kartlegging av utvalgte kulturlandskap. Biologiske og kulturhistoriske verdier ble kartlagt i 40

områder. Hytjanstorpet på Finnskogen i Grue kommune var ett av disse områdene. Området ble klassifisert i klasse 1.

Hesje på Hytjanstorpet. Foto: Fylkesmannen i Hedmark

Eier har tatt initiativ til å frede Hytjanstorpet, og den 02.10.2021 ble gårdstunet fredet (Askeladden ID 111664-10, Askeladden ID 111664-11). Formålet med fredningen er å bevare Hytjanstorpet som et kulturhistorisk og bygningshistorisk viktig eksempel på et tradisjonelt skogfinsk torp som ble ryddet i siste halvdel av 1700-tallet, med bygninger fra 1800- og 1900-tallet som var karakteristiske for en tradisjonell skogfinsk gård, samt nyttehage og tilhørende driftsflater/landbruksarealer og kulturlandskap.

Fredningskart – Hytjanstorpet. [Riksantikvaren.no/fredninger/hytjanstorpet/](https://riksantikvaren.no/fredninger/hytjanstorpet/)

Jammerdal

Jammerdal er ei skoggrend som ligger vest for sjøen Møkeren i Kongsvinger kommune. Grenda har lange tradisjoner for slått og beiting og består av skogfinske boplasser. Det drives et aktivt jordbruk i grenda med slått og beite av grasarealer. De eldste bosettingene var opprinnelig plasser i større skogeiendommer eid av personer utenfor området, slik forholdene var i mange områder av Finnskogen.

Våningshus på Øvre Lindberget. Foto: Dag Tommy Tomteberget (privat)

De første bosettingene her ser ut til å være fra første halvdel av 1700-tallet. Bebyggelsen er plassert dels nede ved Mengåa og dels høyere oppe i lia. Her er det fremdeles flere typiske skogfinske bygninger igjen, med høy alder og høy verneverdi, og det er stor interesse fra eierne for å bevare både bygninger og kulturlandskap. Den 60 km lange historiske vandrerruta Finnskogrunden som ble åpnet i 2015 går gjennom området her.

Kokkhus i Midtre Jammerdal. Foto: Hans Johnsson, TYMPANON (privat)

Badstue på Slettmoen. Foto: Hans Johnsson, TYMPANON (privat)

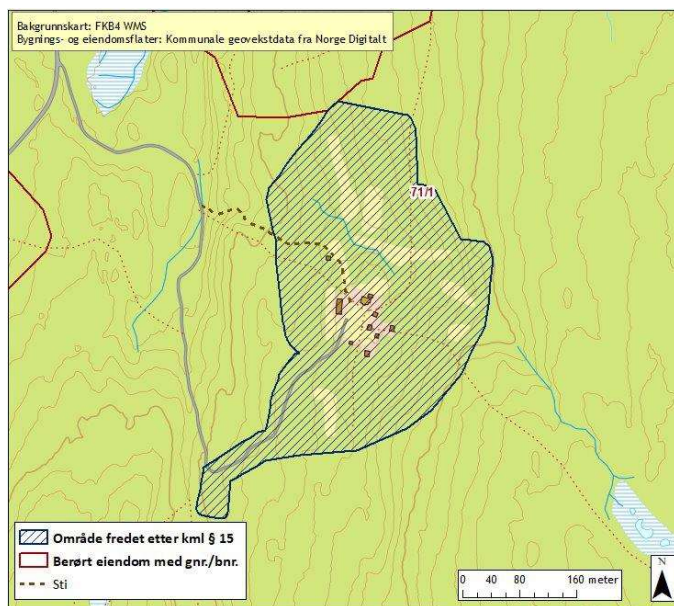
Abborhøgda

Abborhøgda er et finnetorp beliggende i sør- og vestvendt skråning på Varaldskogen. Her har det vært bosetting fra slutten av 1700-tallet og fram til torpet ble fraflyttet tidlig på 1980-tallet. Innmarka på Abborhøgda gir veldig god dokumentasjon og formidling av eldre tiders mosaikklandskap av åkrer, enger og kakkslåttarealer, der de ulike arealene ble plassert i landskapet der det var egnede jordbunnsforhold. Dette har vært karakteren på store deler av Finnskogen, ettersom man i morenelandskapet måtte ta hensyn til både steinskjær i dagen og dype steinansamlinger. På Abborhøgda er de ulike kulturmarkstypene enger, åkrer og kakkslåttmark adskilt av brakkområder med bekkefar og steinrøyser, eventuelt tidligere beite. Disse arealene har hatt gjenvekst av overveiende løvskog, noe som gjør at driftsarealene framstår tydelig i landskapet. Området er rikt på kulturminner i form av enhetlig eldre bebyggelse, rydningsrøyser, stier og meget tydelige åkerkanter. Bebyggelsen på plassen består av hovedbygningen fra 1930, to sammenbygde låver, ei bu, en utekjeller, skåle, kokkhus, sommerfjøs, grisehus og ei høyløe. Tilstanden på bygningene er varierende. Gruetunet Museum (nå Norsk Skogfinsk Museum) gjorde midt på 1980-tallet en innsats for å berge bygningene på Abborhøgda. Arbeidet med restaurering er nå videreført av Fortidsminneforeningen. Badstua er i dårlig stand, men bygningen står der. Kokkhuset har sammenrast oven. Både låven og våningshuset ble reddet fra totalt forfall for noen år tilbake og utgjør gode utgangspunkt for videre utvikling. Våningshuset er under restaurering, og det er inngått avtale med Den norske turistforening om utleie. Kjellerbua er nylig satt i stand. Det jobbes med å restaurere øvrige bygninger.

Våningshuset på Abborhøgda. Foto: Cathrine Lillo-Stenberg, Fortidsminneforeningen (privat)

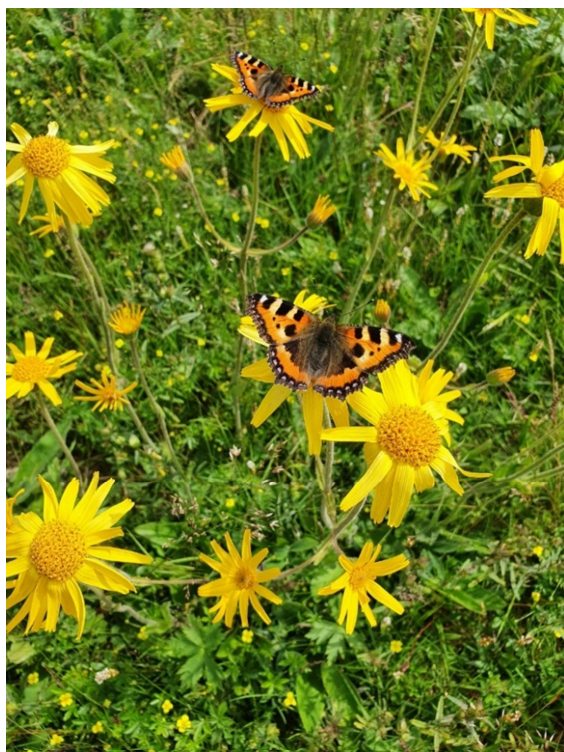
I oktober 2017 ble alle bygningene samt tuntre og hage fredet som en del av Landsverneplanen for Statskog (Askeladden ID 222830), og den 28.09.2019 ble også grøntarealene, mosaikken av ulike areal typer, fredet. Botanisk sett er området rikt, spesielt arealene av kakkslåttmark. Et bekkedar gjennom området bidrar til variasjon i vekstmiljøer. Både Finnskogleden og Finnskogrunden går over gardstunet på Abborhøgda.

Fredningskart Abborthøgda – Yöperinmäki. [Riksantikvaren.no/fredninger/abborhogda-yoperinmaki/](https://riksantikvaren.no/fredninger/abborhogda-yoperinmaki/)

Abborthøgda ble i forbindelse med den siste fredningsprosessen fradelt den øvrige eiendom under Statskog, og Fortidsminneforeningen overtok anlegget.

Årlig arrangeres det nå slåttedager på Abborthøgda, og det er utarbeidet skjøtselsplan for eiendommen.

Blomstereng på Abborthøgda. Foto: Cathrine Lillo-Stenberg, Fortidsminneforeningen (privat)

Karakteristisk såte. Foto: Cathrine Lillo-Stenberg, Fortidsminneforeningen (privat)

Tidsdybde, representativt for denne landskapstypen, rekreasjon og friluftsliv.

Området sett under ett har stor **tidsdybde** med fornminner, tidlig landbruk og setring, skogfinsk jordbruk, eldre og moderne skogbruk. Områdene er representative for Finnskogen, særpreget og unikt i nasjonal sammenheng. Særpregede skogfinske tun og smågrender, preget av mange ulike «småhus» til ulike praktiske formål. Området har videre et stort potensial for **formidling** av den skogfinske innvandringa og skogfinnenes bruk av landskapet, knyttet til naturgrunnlag og vegetasjon.

Det er gjort en stor jobb på Finnskogen med tilrettelegging for **rekreasjon og friluftsliv**. Flere sykkelstier på Finnskogen er tilrettelagt og merket, og DNT Finnskogen og Omegn har gjort en enorm jobb med rydding og oppmerking av stier og tilrettelegging for fotturister.

Biologiske verdier

Finnskogen som helhet er ikke spesielt rik når det gjelder botanikk, og spesielt ikke i kulturlandskapssammenheng. De skogfinske boplassene ble gjerne etablert i områder der geologi, topografi og vekstforhold ga bedre vilkår for svedjebruk og jordbruksdrift (ofte sørvendte, høyereliggende lisider) enn skogområdene rundt. Derfor er det nettopp på og nær de skogfinske torpene en finner de mest artsrike områdene på Finnskogen.

Det drives i varierende grad aktivt jordbruk på de ulike delområdene som utgjør utvalgte kulturlandskap Finnskogen. Ved etableringen av skogfinske boplasser var svedjebruk en viktig faktor, men det er i dag få direkte synlige spor av denne virksomheten. Etter hvert ble det mer tradisjonelt jordbruk på torpene, med dyrking av rotfrukter, poteter og korn på små åkerlapper, mens andre arealer ble benyttet til slått og beite. Det er i dag fortsatt aktivt drevne arealer både i Gravberget, Possåsen, Hytjanstorpet og Jammerdal. På Abborhøgda har arealer med utvalgt naturtype slåttemark i en årrekke blitt skjøttet av Norsk Skogfinsk Museum. I 2021 har Dokkadelta Nasjonale

Våtmarkssenter AS (DNV AS) bistått med skjøtselen, og det er gitt midler fra støtteordningen Trua naturtyper til gjennomføring av slått i både 2020 og 2021. DNV AS skal også bistå med skjøtselsplan. I Furuberget skjer det pr i dag ingen aktiv skjøtsel.

På de skogfinske torpene finner en typisk det største biologiske mangfoldet knyttet til (rester av) slåttemark, hamnehager og beitemark, samt i kantsoner langs veier og fotefar. De seks områdene som utgjør utvalgte kulturlandskap Finnskogen har varierende grad av registrerte biologiske verdier knyttet til kulturlandskapet. På Hytjanstorpet og Abborhøgda er det svært verdifulle slåttemark (A-verdi), der det gis støtte til skjøtsel allerede i dag, men der skjøtselen med fordel kan intensiveres/omfatte større arealer. I Gravberget er det to arealer med slåttemark. De ligger i tilknytning til Berget-eiendommene. Det ene arealet har blitt ryddet og skjøttet i privat regi uten tilskuddsmidler fram til 2021. Da ble det innvilget tilskudd til årlig slått i fem år. Skjøtselsplan er nylig utarbeidet av Statsforvalteren på det ene stedet. Det andre området med slåttemark er også for en stor del ryddet og blir slått i dag. I Furuberget er det registrert et område som slåttemark av lokal verdi, samt et område av regional verdi med både slåttemark og slåttemyr. På Søndre Furuberget ble hevd opprettholdt relativt lenge, og gjengroingen har ikke kommet så langt som i Nordre Furuberget. I Jammerdal er det registrert interessante områder med naturbeitemark, der det blant annet er registrert solblom. I Possåsen foreligger det ikke registrering av biologisk viktige områder. Det bør være et stort potensial for at nærmere registrering i Jammerdal og Possåsen vil kunne gi kunnskap om artsrike kantsoner og mindre slåttemark i disse områdene.

Kulturhistoriske verdier

Bygningsmasse

Det er begrenset hva som er bevart av typiske skogfinske bygninger med røykovner som ildsted, men noen er bevart i de aktuelle områdene, med ulik grad av autenticitet. Den gamle butikken på Gravberggården er ei ombygd røykstue, i Jammerdal er det ei bevart røykbadstue og en bygning med tydelig røykovnsinspirert ildsted, og det fins ytterligere et par bygninger som er ombygd eller gjenoppbygd med røykstue-materialer. En annen bygningstype som er genuint skogfinsk er *kokkhuset*, bygd rundt et ildsted for koking (det er vanskelig å koke på en røykovn). Det er bevart kokkhus iallfall på Abborhøgda og Furuberget. En rekke bruk på Finnskogen regnes som skogfinske selv om de i dag mangler de mest karakteristiske bygningene; plassene har vært ryddet og bebodd av skogfinner, som etter hvert har tillempet seg til norskinspirert byggeskikk og oppvarmingsteknologi. De har fortsatt, for en stor dels vedkommende, et eget, karakteristisk preg, ut fra bl.a. landskaps- og tunformasjon, og en alderdommelig funksjonsoppdeling i småhus. Jordkjellere for frostfri oppbevaring var mye brukt av de finske innvandrerne, som dyrket mye neper, før poteten kom i vanlig bruk. Det er bevart flere fine steinhvelvkjellere.

Et trekk som er gjennomgående er at den skogfinske bebyggelsen gjerne er enkelt oppført, og ofte vølt og vedlikeholdt på en måte som er preget av improvisasjon. Det kan være en utfordring der det har ført til raskt forfall og behov for nye istandsettningstiltak. Noen av bygningene synes konstruert for å stå i begrenset tid, mens vi ønsker å bevare dem for all framtid. Dette gjelder i særlig grad uthus- og utmarksbebyggelse, der det må være en sentral UKL-oppgave å bidra til bevaring.

I forbindelse med verneplanen for Statskog, som ble vedtatt i oktober 2017, ble alle bygningene og et par andre mindre elementer på Abborhøgda fredet. I forlengelsen av dette har Riksantikvaren arbeidet med fredning av det meste av innmarka der. Samtidig arbeider Riksantikvaren med et prosjekt for bevaring av de nasjonale minoritetenes kulturminner, og vurderer i den forbindelse flere lokaliteter på Finnskogen for vedtaksfredning (Kulturminneloven §§15 og 19) – også innenfor noen av områdene som er utvalgt som UKL-område. Den første skogfinske bygningen som ble fredet var den spesielle "badstua" med dobbelt røykovn på Nedre Øyeren på Øyermoen.

Røykbadstua på Nedre Øieren. Foto: Merete Glorvigen (privat)

Gravberget har mye interessant bebyggelse i tillegg til den direkte skogfinne-relaterte; den er bl.a. knyttet til skogeiendommen med Gravberggården som lokalsamfunnets tyngdepunkt, og småbrukene/plassene rundt, samt boligene for skogsarbeidere. Det er også eldre, til dels aktive, gardsbruk med interessante, istandsatte bygninger med høy kulturminneverdi. Gravberget er også viktig som et nærmest selvforsynt lite samfunn med tidligere skole og butikk, og ikke minst kirke. Gravberget kirke er et viktig kulturminne innen den mer moderne kirkearkitekturen.

Possåsen og Jammerdal representerer begge en type smågrender som nok har kunnet leve nokså autonomt tidligere, men som nå i stor grad består av bolig- og fritidshus, uten noen form for betjenende institusjoner på stedet. Her er få aktive brukere av jorda, og dermed mange landbruksbygninger som er ute av bruk. Jammerdal har relativt mange bygninger med høy alder, og har bevart skolehus fra ca. 1900.

Furuberget søndre er en sjeldent godt bevart skogfinsk gard, med mange bygninger, blant dem et kokkhus. Etterslepet på bygningsvedlikeholdet er ikke kommet veldig langt, anlegget har høy

autentisitet, og høy representativitet. Bare våningshuset er revet, og erstattet med et nytt, mindre hus.

Hytjanstorpet og Abborhøgda er også enkeltbruk, det første er bebodd og i drift, det andre drives med bistand fra DNV AS i dag. Begge har høy verdi som representative skogfinske torp.

Andre kulturminner

Den særegne bruken av åkerlapper rundt i skogen rundt garden, gjør at det finnes mye rester etter veier og stier, rydningsrøyser og steingjerder i tilknytning til de gamle skogfinske gardene. Dette er i liten grad kartlagt, men det representerer en viktig del av den materielle kulturarven på Finnskogen. Norsk Skogfinsk Museum har registrert bl.a. områdene som hørte til Abborhøgda, og har kunnskaper om denne gruppa kulturminner.

Immateriell kulturarv

Skogfinske navn, og andre minner fra det finske språket som ble brukt på Finnskogen helt fram til 1900-tallet, er immaterielle kulturminner som man fort støter på på Finnskogen. Norsk Skogfinsk Museum, og det skogfinske miljøet, har tatt vare på mange minner knyttet til folketro og tradisjon, samt tradisjonshåndverk knyttet til skogens materialer, fra neversko til konstruksjon av rajetak. Det var for eksempel ikke tilfeldig hvordan man lukket neverkonten. Man kunne ikke snurre snora tilfeldig rundt, den måtte festes i kryss. Hvis ikke, het det seg at man bar fanden på ryggen.

Neverkont fra 1909. Foto: Merete Glorvigen (privat)

Kunnskapen om å varme opp stuer og badstuer med røykovn kan regnes som en viktig del av den skogfinske immaterielle kulturarven. Den ble etter hvert helt fortrent av andre oppvarmingsmetoder i bolighuset, til tross for at røykovnen var langt mer effektiv som varmekilde.

I mange bygninger finner vi inskripsjoner på tømmerveggene i form av pentagrammer, hånd-omriss, og andre figurer som skulle ha beskyttende eller avskrekkende virkning. Mange slike symboler er dokumentert.

Eksempel på pentagram. Foto: Merete Glorvigen (privat)

Eksempel på fruktbarhetssymbol. Foto: Ada Bredalen, grunneier i Gravberget (privat)

Innredningen i røykstuene har røtter i gamle forestillinger om magi og trolldom. Mye immateriell kulturarv manifesterer seg i de materielle kulturminnene – bygninger, innredninger, trær og landskapsbruk.

Spesiell utskjæring. Foto: Iver Harald Breisjøberg (privat)

Utfordringer

Området ligger innenfor forvaltningsområdet for ulv, noe som gjør det ekstra utfordrende å drive med husdyrhold i disse områdene. Jordbruket endrer seg i form av krav til større og mer rasjonelle driftsenheter. Større maskiner kan bidra til at noen av arealene går ut av drift. Noen av de utvalgte områdene er også preget av fraflytting, noe som kan gjøre det utfordrende å få noen til å ta vare på verdifulle bygninger og drive arealene.

Visjon/mål for området

Forskrift om tilskudd til tiltak i Utvalgte kulturlandskap har følgende formål for ordningen: å bidra til å sikre verdier knyttet til biologisk mangfold, landskap, kulturminner og kulturmiljøer, herunder sikre langsiktig skjøtsel og drift.

Arbeidet med visjon/mål for området ble påbegynt i de første grunneiermøtene høsten 2018. Viktige spørsmål var:

«Hva er de gode verdiene på Finnskogen?»

«Hvilken målsetting kan vi ha for å ta vare på området og de verdiene dere har?»

I forbindelse med utarbeiding av visjon og målsettinger har det vært sentralt å få fram hva som er de gode verdiene på Finnskogen, og hvilke målsettinger vi kan ha for å ta vare på området som helhet og verdiene vi har i de ulike kjerneområdene.

Arbeidsgruppa for Utvalgte kulturlandskap Finnskogen har derfor tatt opp igjen arbeidet som ble startet i de første grunneiermøtene høsten 2018 og har i 2021 utarbeidet visjon og målsettinger for området.

Visjon

De gamle finnebosettingene med tilhørende kulturlandskap, kulturarv og ferdselsårer innenfor Utvalgte kulturlandskap Finnskogen er bevart gjennom aktiv bruk, skjøtsel og formidling. Dette er en inspirasjon til videre utvikling av Finnskogens mangfold og særpreg.

Hovedmål

Opprettholdelse av kulturlandskap og kulturarv på skogfinske bosettinger som inngår i Utvalgte kulturlandskap Finnskogen ved at

- bygninger og bygningsmiljøer blir ivaretatt.
- kulturlandskapet skjøttes på en aktiv, tilpasset og bærekraftig måte som gir grunnlag for ivaretagelse av biologisk mangfold.
- den skogfinske kulturarven ivaretas, videreføres og formidles.
- det gis mulighet for annen næringsutvikling basert på verdiene innenfor Utvalgte kulturlandskap Finnskogen.

Delmål

- Et kulturlandskap som har bevart de naturlige og kulturskapte hovedtrekkene, med stor variasjon og opplevelseskvalitet, herunder det typiske mosaikklandskapet bestående av ulike kulturmarkstyper tilpasset naturgrunnlag og jordsmonn.
- Et jordbruk som holder arealene i aktiv hevd slik at natur-, kultur- og opplevelsesverdiene opprettholdes. Med dette menes skjøtsel og bruk som ivaretar biologisk mangfold og de ulike driftsformer.
- Verdifulle kulturminner og kulturmiljøer er tatt vare på og synliggjort. Noen egnede objekter og miljøer er gjort tilgjengelig for allmennheten.
- Et bredt og representativt omfang av eldre og særpregede bygningstyper og helhetlige bygningsmiljøer er i en god tilstand.
- Gamle ferdselsårer blir holdt i god stand, og ferdselsårer og aktuelle rekreasjonsarealer blir tilrettelagt for bruk og besøk.
- Formidling av kunnskap om skogfinsk kulturlandskap og kulturarv innenfor Utvalgte kulturlandskap Finnskogen, herunder immateriell kulturarv, i samarbeid med museer, skoler og andre utdanningsinstitusjoner.
- Turisme og annen næringsvirksomhet baseres på og støtter opp om kulturlandskapskvaliteter og skogfinsk kulturarv.

Skjøtsel og vedlikehold – mulige tiltak

Finnskogen er unik og har store kulturhistoriske og biologiske verdier som det er ønskelig å ta vare på, samtidig som den aktive jordbruksdrifta kan fortsette og utvikles. Nedenfor er det opplistet noen tiltak som anses som mulige tiltak som kan gjelde generelt for flere områder til det etter hvert blir utarbeidet tiltaksplaner for delområder. To av delområdene er også fredet; Abborhøgda ble fredet i 2017/2019, og Hytjanstorpet i 2021.

Ivaretagelse av biologisk mangfold

Med unntak av Furuberget drives det et aktivt jordbruk på alle de utvalgte «hotspottene» på Finnskogen. Her, som så mange andre steder, har imidlertid innmarksbeitene eller annen gammel beitemark grodd igjen eller blitt tilplantet. Husdyrholdet i området har gått ned, noe som kan skyldes både gjeldende rovdyrpolitikk og fraflytting. Det er også arealer som har gått ut fordi det ikke lenger er hensiktsmessig å høste arealene maskinelt. Det er fortsatt noen som driver med ammeku og sau

innenfor «hotspottene», og disse har de siste åra ryddet, gjerdet inn og tatt i bruk gamle innmarksbeiter. Flere innmarksbeiter kan være aktuelt å ta i bruk. I og med at arealet ligger innenfor forvaltningsområdet for ulv vil det også stilles store krav til gjerdestandard i tillegg til at rydding av disse arealene er arbeidskrevende. Tilskudd til rydding og gjerding av beiter kan være aktuelle tiltak.

Det er også mulig å rydde noen arealer for slått. Det er som nevnt registrert mange arter knyttet til tidligere bruk, deriblant slått. Noen av disse arealene er registrert i naturbase som spesielt verdifulle arealer.

Ivaretagelse av kulturminner og kulturmiljøer

Bygninger

Det er behov for å innhente mer detaljert kunnskap om bygningsmasse, tilstand og aktuelle tiltak, i områdene. Dette som grunnlag for behovsanalyse, for å få opp realistiske budsjetter.

Andre kulturminner

Når det gjelder skjøtsel av kulturminner, som for eksempel gravminner, steingjerder, rydningsrøyser m.m., er den beste formen oftest beiting. Beitedyra holder vegetasjonen nede slik at trær og røtter ikke skader kulturminnet. Beitinga gjør i tillegg kulturminnene synlig for folk.

Planlegging av tiltak

Før en går i gang med skjøtselstiltak eller istandsetting av kulturminner bør det lages en skjøtselsplan. Denne bør inneholde en tilstandsvurdering samt forslag til tiltak og kostnadsoverslag og vil være til god hjelp for søker av midler. I denne prosessen er det viktig at grunneierne er med fra starten av. På samme måte må det lages skjøtselsplaner for arealer som skal ryddes for så å enten beites eller slås. Førstegangsskjøtselen (det første året) er oftest den mest kostbare. Når det gjelder kostnadene ved videre beiting eller slått vil den variere. Kostnaden ved planlegging av tiltak kan dekkes gjennom midlene til utvalgte kulturlandskap.

Registrering av spesielt verdifulle bygninger og biologisk mangfold er ønskelig. Som nevnt er biologisk mangfold kartlagt i noen områder, men det er ønskelig med en mer aktiv oppfølging av enkelte arealer for skjøtsel.

Formidling

Ytterligere markedsføring av området med skilting er aktuelt. Det er gjort en god del arbeid med å skilte turistattraksjoner på Finnskogen, men det må bli litt opp til involverte grunneiere og andre næringsinteresser hvordan de ønsker at området skal markedsføres. Norsk Skogfinsk Museum er en aktuell samarbeidspartner når det gjelder kunnskapsformidling. Når informasjon om UKL Finnskogen skal formidles på skilt, gjelder egen mal for utvalgte kulturlandskap i jordbruket som skal benyttes.

Arvestien i Gravberget ble åpnet i juni 2023, som den første i vårt UKL-område, og den første i henhold til egne skiltbestemmelser.

I både 2020, 2021, 2022 og 2023 har det vært avholdt lokale arrangement som har formidlet skogfinsk kultur. Særlig i Gravberget har engasjementet rundt arrangement vært stort de siste årene,

men også på Abborhøgda og i Possåsen har det vært avholdt flere arrangement og kurs der skogfinske tradisjoner har vært tema.

Tilrettelegging for ferdsel

Det er lagt ned en stor innsats i rydding og merking av stier og sykkelrute gjennom flere av de utvalgte «hotspottene» med skogfinsk bosetting. Noen av disse trengs å merkes opp igjen og det er behov for vedlikeholdsrydding av stier. Det er også mulig å merke flere stier og gutuer. Dette må skje i nært samarbeid med alle berørte grunneiere.

Andre tiltak som fremmer formålet med ordningen

Landbruket er hele tiden i utvikling og det vil være behov for nye bygninger og tilpasninger av de eksisterende. Et av målene i områdeplanen er å opprettholde aktiv landbruksdrift og landbruksbasert næringsutvikling, samtidig som de biologiske og kulturhistoriske verdiene i området blir ivaretatt. Midler gjennom ordningen kan for eksempel brukes til å finansiere tiltak for å tilpasse en bygning inn i landskapet gjennom materialvalg, farge eller plassering.

Lovverk – status og tiltak

De utvalgte områdene på Finnskogen er i kommuneplanene avsatt som landbruks-, natur- og friluftsområde (LNF-område). Det er plan- og bygningsloven og vedtatt kommuneplan som er styrende for tiltak i området. Det betyr at spredt boligbygging, næringsutbygging (til annet formål enn landbruk), utbygging til offentlig formål etc. krever omregulering eller dispensasjon. Kun oppføring av nye bygg og anlegg som er i samsvar med plan- og bygningslovens bestemmelser om tradisjonelt landbruk er tillatt. Det vil ikke bli innført nye begrensinger for de utvalgte områdene, men derimot kan det ved for eksempel bygging eller ombygging være aktuelt å bruke midler til å støtte tilpasninger til landskap gjennom valg av materialer, plassering eller annet. Det er altså ikke snakk om verken fredning eller vern utover de fredningsvedtak som er foretatt etter kulturminneloven, men derimot skjøtsel og vedlikehold av jordbrukslandskapet for å sikre verdiene i området. I de nyeste arealplanene ligger delområdene/kjerneområdene markert som hensynssone eller båndleggingssone innenfor LNFR-områdene.

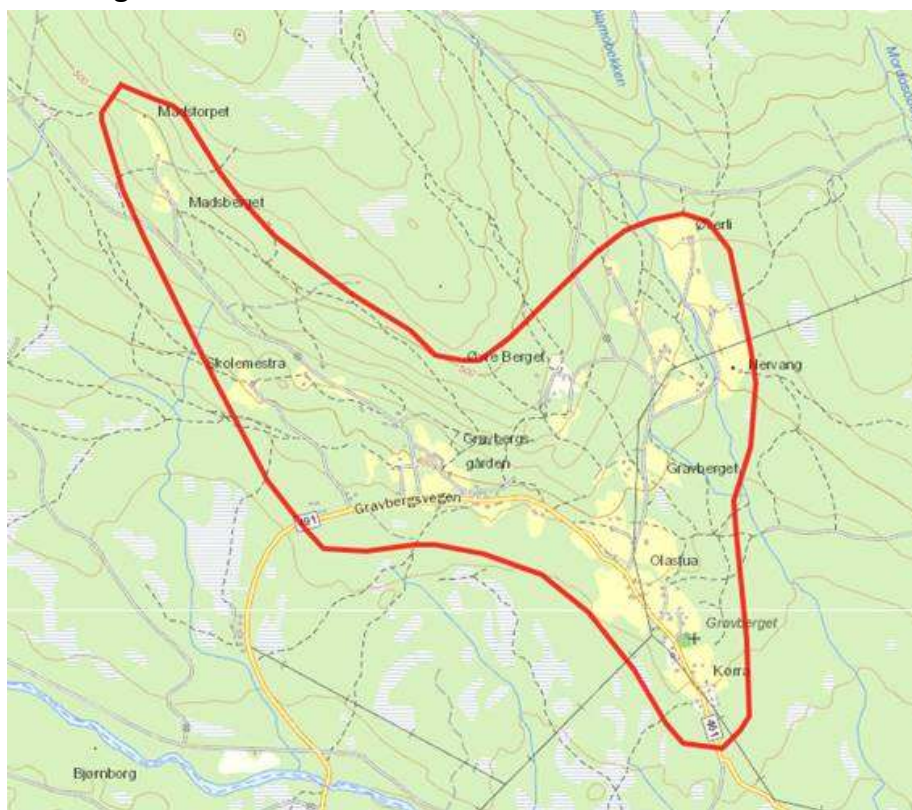
Tiltak for næringsutvikling

Arbeidsgruppa og grunneierne må komme tilbake til hva de ser for seg som aktuelle tiltak for næringsutvikling i området. Finnskogen er en turistattraksjon med tilhørende overnattingsteder og bespisning og kanskje kan «hotspottene» i utvalgte kulturlandskap i jordbruket tilføre turistnæringen enda et ben å stå på.

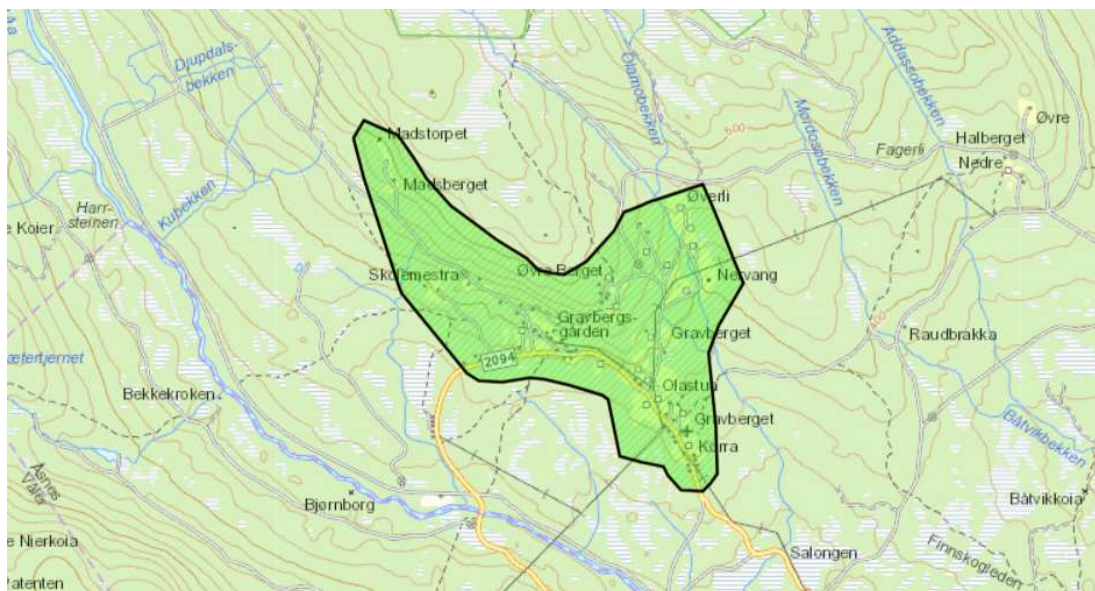
UKL Finnskogen bidrar inn i flere nettverk der det skogfinske står i fokus, og har allerede bidratt med tilskudd til flere små og store arrangement der den skogfinske kulturarven blir formidlet.

Kart som viser opprinnelig foreslått avgrensning for de seks kjerneområdene og slik de ligger i Naturbase faktaark, Miljødirektoratet, i dag

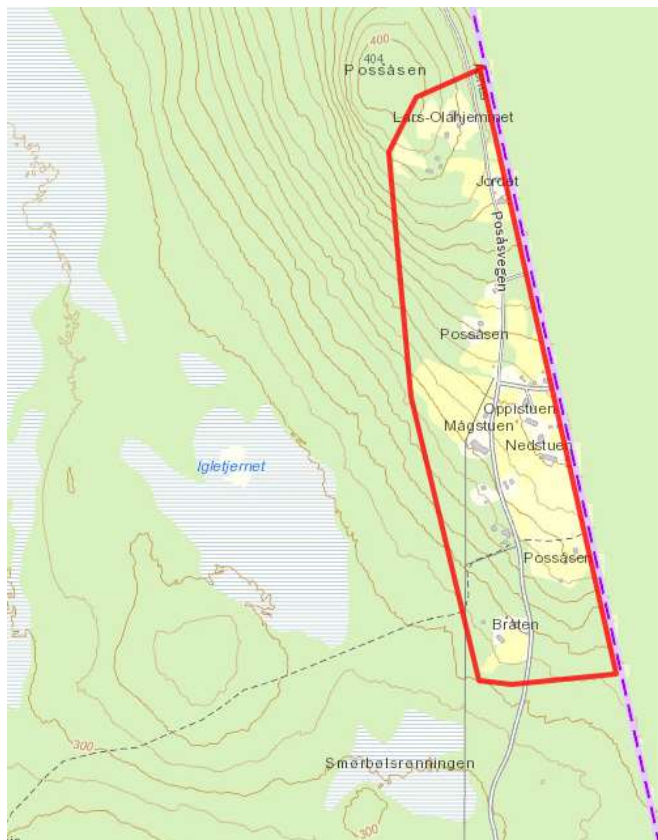
Gravberget i Våler kommune

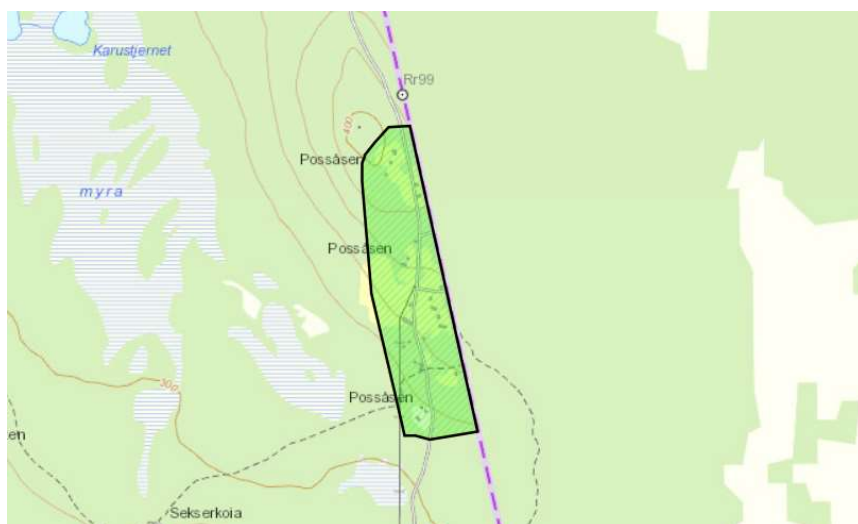
I naturbasen:

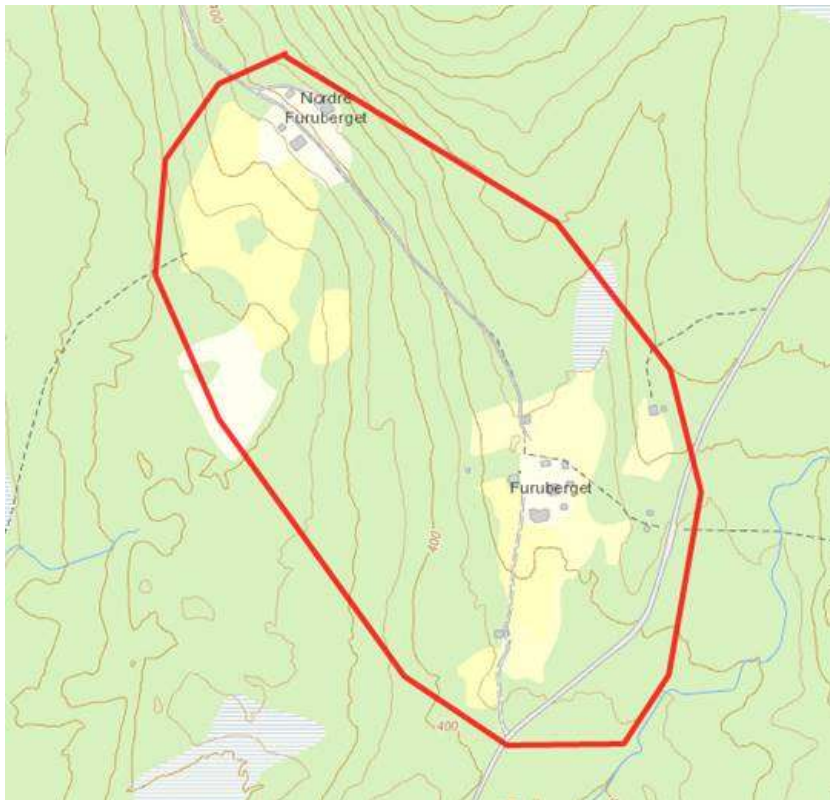
Possåsen i Åsnes kommune

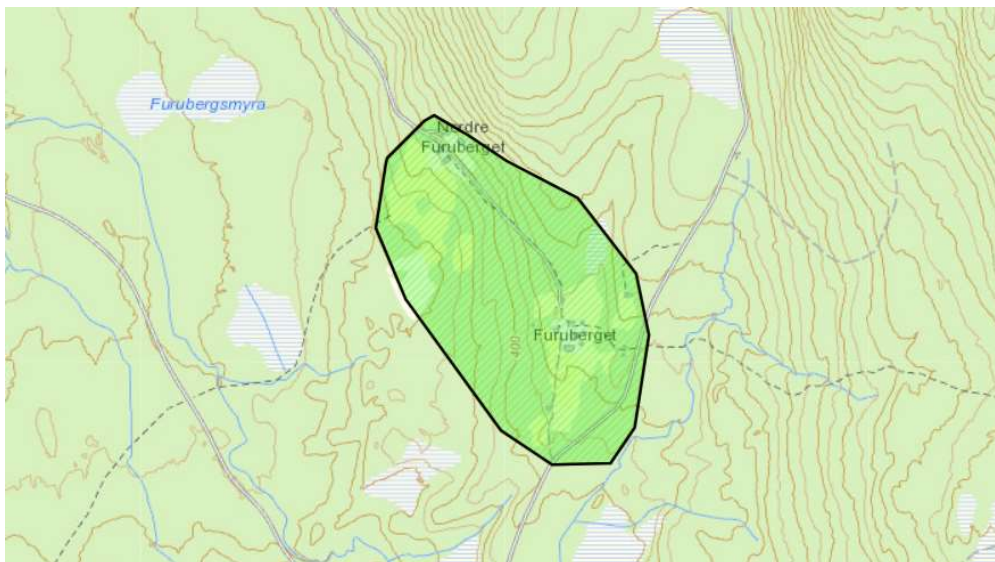
I naturbasen:

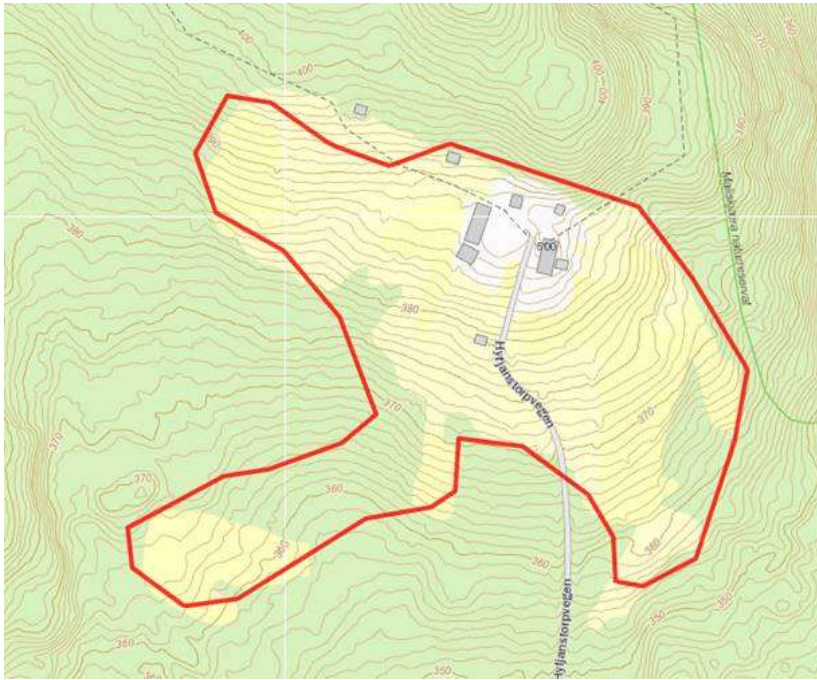
Furuberget i Åsnes kommune

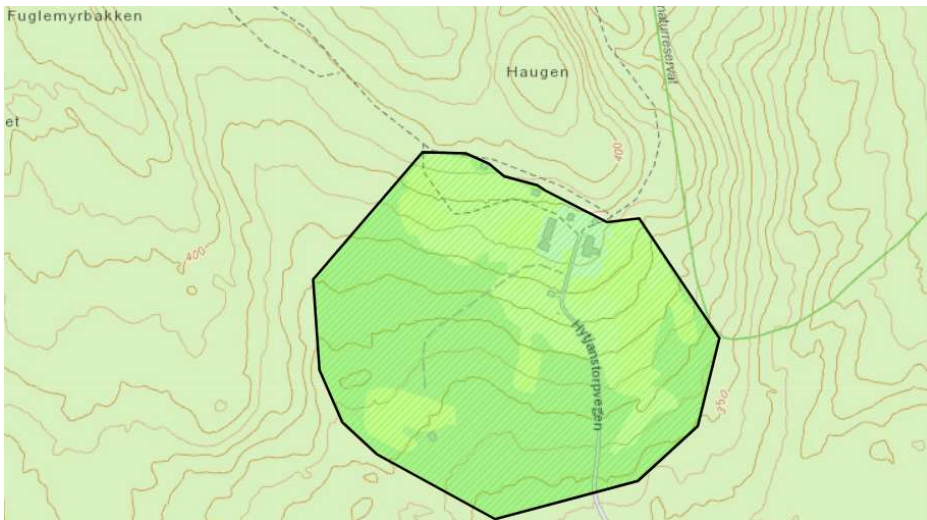
I naturbasen:

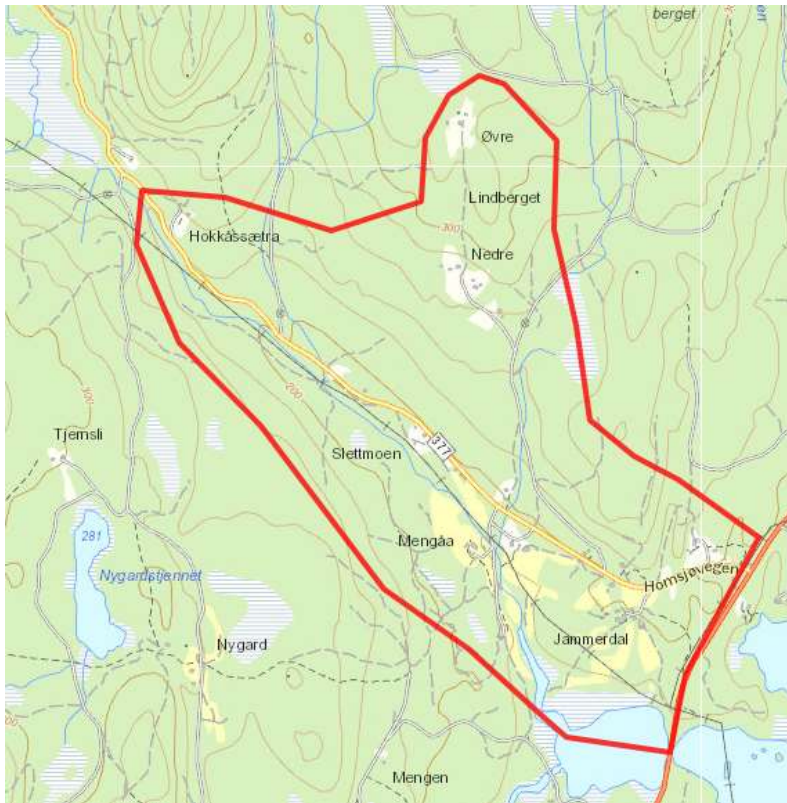
Hytjanstorpet i Grue kommune

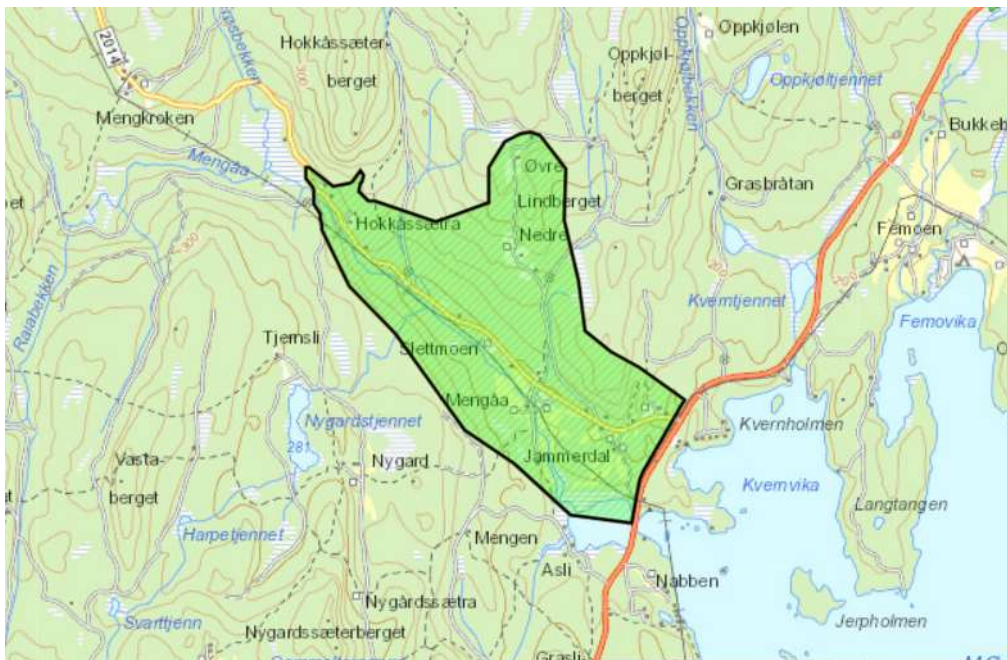
I naturbasen:

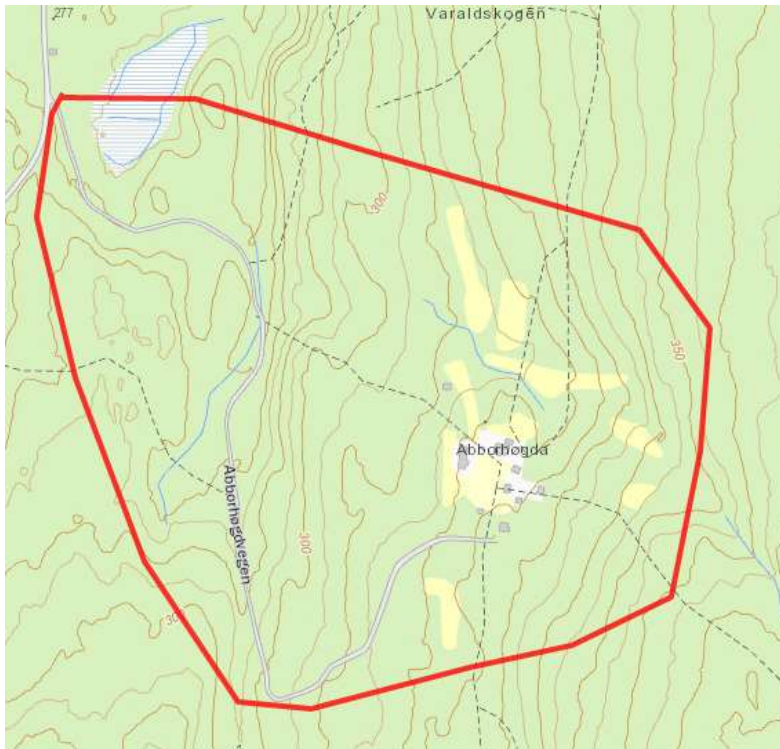
Jammerdal i Kongsvinger kommune

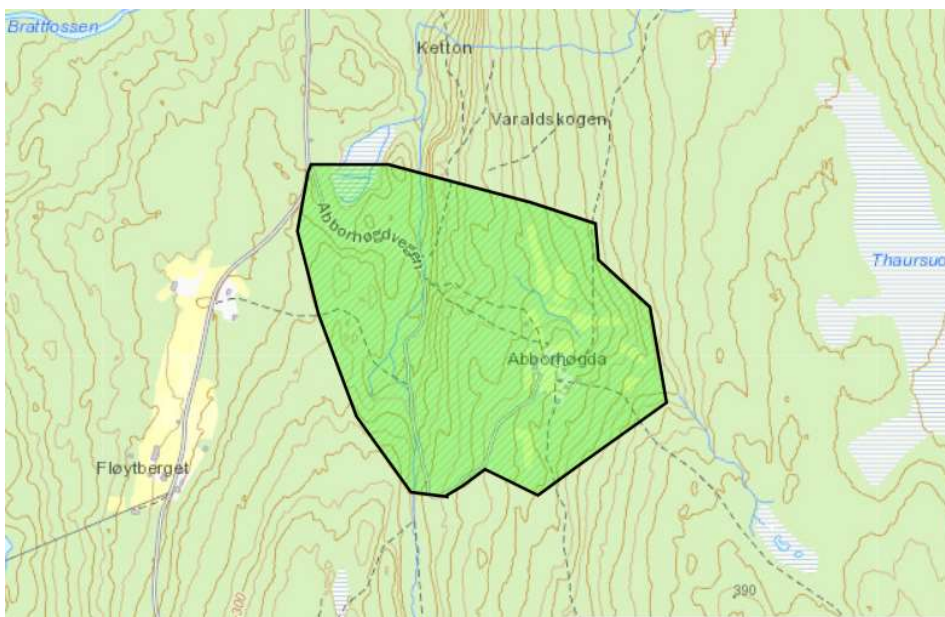
I naturbasen:

Abborhøgda i Kongsvinger kommune

I naturbasen:

Utvalgte kulturlandskap Finnskogen, Naturbase faktaark, Miljødirektoratet:

<https://faktaark.naturbase.no/?id=KU00000046>